

ABDULLAH NİDÂÎ VE İKİ ŞİİRİ

AZMİ BİLGİN

Nakşibendilik Buhara merkez olmak üzere Türkistan ve Mâverâünnehir'de özellikle Timurlular zamanında (1370-1506) en parlak dönemini yaşamıştır. Yûsuf el-Hemedânî (ö. 535/1140) ile başlayan Hâcegân silsilesi Bahâeddin Nakşibend'den (ö. 791/1389) sonra Nakşibendiye adını almıştır. Emir Külâl'in (ö. 772/1370) sohbet ve irşatlarıyla yetişen Muhammed Bahâeddin'in üveysi mürşidi Abdülhâlik Gucdüvânî'yi (ö. 595/1199) ise Ahmed Yesevî'nin şeyhi olan Hâce Yusuf Hemedânî (ö. 535/1140) yetiştirmiştir. Muhammed Bahâeddin ayrıca Yesevî şeyhlerinden Mevlânâ Ârif Dikgerânî, Kusam Şeyh ve Halil Atâ'nın bizzat sohbetlerine katılmış, onlardan da feyz almıştır¹. İlk şeyhlerinin Türkistan ve Mâverâünnehirli olması dolayısıyla Nakşibendiliğe bu muhitin an'ane ve âdetleri de girmiştir. Bahâeddin Nakşibend'in önde gelen halifelerinden olan Muhammed Parsa (ö. 822/1419) Buhara'nın önde gelen âlimlerinden biridir. Damadı Alâeddin Attar (ö. 802/1400) ve Mevlânâ Yâkub Çerhî (ö. 851/1448) de önde gelen halifelerinden olup Çerhî'nin yetiştirdiği Ubeydullâh-ı Ahrâr (ö. 895/1490), Nakşibendiliğin Orta Asya'da en önemli tarikat olmasını sağladığı gibi bunun halifeleri vasıtasıyla da tarikat başta Hindistan, Hicaz, Suriye ve Anadolu olmak üzere bütün İslâm dünyasına yayılmıştır².

Fâtih Sultan Mehmed zamanında Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın hilâfet vererek Anadolu'ya gönderdiği Simavlı Abdullah İlâhî (ö.

1 Ali b. Hüseyin Vâiz Kâşifî, *Reşahât-ı Aynü'l-hayât* (trc. M. Şerif el-Abbâsî), İstanbul 1291, s. 80.

2 Kasım Kufralı, *Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırma Merkezi, doktora tezi, nr. 337, s. III-IV; ayrıca bk. Hamid Algar, «Bahâeddin Nakşibend», *DİA*, İstanbul 1991, IV, 458-460.

896/1491)³ ve halifeleri vasıtasıyla kısa zamanda gelişen bu tarikat özellikle İstanbul, Bursa ve Rumeli'de çeşitli tekkelerle yayılmasını sürdürmüştü⁴, zamanla Isparta, Akşehir, Kastamonu, Bolu gibi şehirlere de yayılmıştır. Fâtih Sultan Mehmed'den sonra II. Bayezid zamanında (1481-1512) mutasavvıflara gösterilen itibar I. Selim döneminde (1512-1520) siyasî bir ehemmiyet de kazanmıştır. Şah İsmâil'in propagandalarına Anadolu'da âlet olan gruplara karşı Molla İlâhî'den başka Horasan ve Mâverâünnehir'den gelen diğer Nakşibendîler'e de ayrıca rağbet gösterilmiştir. Yine Kanûnî Sultan Süleyman da İran'dan kaynaklanan bâtinî inançlara karşı Sünnî tarikatları himaye etmiştir⁵. Şeyh Enverî (ö. 973/1565-66), Şeyh Ebû Saîd (ö. 980/1572-73) gibi Nakşibendî şeyhleri bunlardandır. Baba Haydar'a (ö. 957/1550) İstanbul'a geldiğinde Kanûnî'nin kendisi için yaptırdığı Eyüp'teki tekke Mâverâünnehir'den İstanbul'a gelen Nakşîler için bir misafirhane vazifesi görür⁶. Devlet erkânının himaye ve teşvikinin yanında ayrıca halk da kendi ruh yapısına, âdet ve örflerine daha uygun olduğundan olsa gerek bu tarikata fazla alâka göstermiş, bu da Nakşibendîliğin yaygın hâle gelmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde Anadolu'ya gelen Nakşî şeyhlerinin çoğu devrin büyük âlimlerden olduğu gibi Abdullah İlâhî'nin halifesi Ahmed-i Buhârî'nin (ö. 922/1516) dergâhında ilmiye sınıfından kimseler de şeyhlik yapmış ve Nakşibendîlik, âlimlerin en çok rağbet ettiği tarikat olmuştur. Tekkelerin kapatılmasına kadar Osmanlı Devleti tarafından sürekli desteklenmiştir. Bu tekkelerden irşat ehlinin yanında bir çok şair ve yazar da yetişmiştir. Bunların ilk temsilcileri arasında Baba Nimetullah (ö. 920/1514), Lâmiî Çelebi (ö. 938/1531-32), Şeyhzâde Muhyiddin Efendi (ö. 951/1544 [?]),

3 Geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, «Molla İlâhî'ye Dair», *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (İstanbul 1988), s. 365-392.

4 Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin 807'de (1404-1405) Amasya'da kurulan Mahmud Çelebi Tekkesi'nin Nakşibendîliğe mahsus olduğunu ve ilk şeyhinin de Bahâeddin Nakşibendî'nin büyük halifelerinden Hâce Rükneddin Mahmud Buhârî olduğunu bildirir (*Amasya Târîhi*, İstanbul 1330, I, 243-244).

5 geniş bilgi için bk. Kasım Kufralı, «Molla İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendîye Muhiti», *TDED*, III/1-2 (İstanbul 1948), s. 143-146.

6 Hamid Algar, «Baba Haydar», *DİA*, İstanbul 1991, IV, 367.

İsâmeddin Ahmed Taşkoprîzâde (ö. 968/1561), Gelibolulu Muslihidin Sürûri (ö. 969/1562), Abdurrahman Gubârî (ö. 974/1566-67), Rızâyî mahlaslı Mahmud Çelebi (ö. 987/1579), İstanbullu şâir İlhâmî ve Yegânoğlu Ulvî gibi isimler bu tarikatın Osmanlı toplumunun çeşitli kesimlerinde olduğu gibi şair ve yazarlar arasında da kabul gördüğünü göstermektedir. Bursalı Mehmed Tâhir'in, *Osmanlı Müellifleri*'nde yer verdiği meşâyih'ten kırk tanesi Nakşibendî tarikatına mensuptur.

XVIII. yüzyılda Orta Asya kökenli Nakşîliğin İstanbul'da en önemli temsilcilerinden Abdullah Nidâî 1100 (1688) yılında Kâşgar'da doğdu. Asıl adı Abdullah b. Muhammed el-Kâşgarî, mahlası ise Nidâî'dir. Nakşibendiyye tarikatına mensup olduğu için Nakşibendî, İstanbul'un Eyüp semtine yerleşip buradaki irşat faaliyetleriyle tanındığı için Eyyûbî⁸ lakaplarıyla da kaynaklarda yer almıştır.

Hayatının ilk yıllarını memleketinde geçiren Nidâî on yedi yaşında mâna âlemine yönelerek Nakşibendiyye halifelerinden Mevlânâ Azharî-i Kâşgarî'ye muhabbet edince⁹ ailesinden ayrılarak Kâşgar yakınında Keça'da şeyhinin âsitânesini ziyaret edip bir süre orada kaldı. Bu sırada daha önce kendisinde az olan tasavvufî haller arttı. Bu yıllarda on sekiz yaşlarında olan Nidâî şeyhinin de tavsiyesi üzere Kâşgar, Semerkand, Buhara, Belh, Herat ve Hocend'e seyahate gider. Heft Muhammed tabir olunan yedi kabri ziyaretten sonra tekrar Kâşgar'a gelir. Bu seyahatinde o yıllarda hayatta olan Baba Emân-ı Belhî'den çok istifade ettiğini söyler. Bir süre de Hâce Hidâyetullah Kâşgarî'nin âsitânesinde kalır. O çevrede bulunan 78 kadar velînin kabrini ziyaret eder. Kâşgar'dan sonra şehir şehir dolaşarak Hocend'e ulaşan Nidâî burada Şeyh

7 Süleyman Sâdeddin Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 421a; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, Tahran 1387/1967, I, 484.

8 Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 431a.

9 Abdullah Nidâî'ye Bahâeddin Nakşibend'den ulaşan tarikat silsilesi şu şekildedir : Mevlânâ Yâkub-ı Çerhî, Hâce Ubeydullah Ahrâr, Mevlânâ Muhammed Kadî, Mahdûm-ı A'zam (Hâce Ahmed Kâsânî), Hâce Muhammed Emin Dehbîdî, Hâce Hâşim Dehbîdî, Hâce Yûsuf Kâşgarî, Hâce Hidâyetullah Kâşgarî, Mevlânâ Azharî-i Kâşgarî (*Risâle-i Hakkiyye Tercümesi*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 828/1, vr. 16a-b, 27b-28a).

Muslihuddin Hocendî ve Baba Kemâl-i Hocendî'nin kabirlerini ziyaretten sonra Semerkand'a gider ve Şeyh Ebû Mansur Mâtürîdî, Hâce Ubeydullâh-ı Ahrâr ile Mahdûm-ı A'zam'ın kabirlerini ziyaret eder. Sonra Buhârâ'ya giden Nidâî, Abdülhâlik-ı Gucdüvânî ve daha sonra Şâh-ı Nakşibend'in kabirlerini ziyaret eder. Bu esnada şunu müşahede ettiğini söyler : «Âlim, ârif, âşık ve meşâyihler fevc fevc, kabile kabile, guruh guruh pîri ziyaret ediyorlar. Bu esnada bunların bir kısmı dua yapıyor, bir kısmı Kur'an okuyor, bir diğer kısmı murâkabe yapıyor, yani her biri bir hal ile meşgul oluyordu...» Buhara'dan Belh'e gelip Ubeydullah Ensârî, Mevlânâ Sa'deddin Kâşgarî, Mevlânâ Câmî, Zendefil (Jendepîl) Ahmed-i Câmî, Şâh Kasım-ı Envar, İmam Ali Rıza, Feridüddin-i Attar ve Bâyezîd-i Bistâmî gibi meşhur şeyh ve azizlerin kabirlerini ziyaret eder. Daha sonra Horasan'dan Irak'a giderek İsfahan'da Sâib'i, Şiraz'da Hâfız'ı ve Şeyh Sa'dî'yi ziyaret etti. Bağdat'ta İmâm-ı A'zam, İmam Mûsâ Kâzım, Cüneyd-i Bağdâdî, Şeyh Ma'rûf-ı Kerhî, Şeyh Şihâbüddin Sühreverdî, Şeyh Abdülkadir-i Geylânî, Şeyh Şibî ve Hallâc-ı Mansur gibi büyük mutasavvıfların ve şeyhlerin ziyaretiyle müşerref oldu. Buraların «burc-ı evliyâ ve ma'bedgâh-ı asfiyâ» olduğunu belirten Nidâî, Kerkük, Musul ve Halep yolu ile Şam'a gider. Burada Hacı Muhammed Belhî'nin bir süre hizmetinde bulunduktan sonra Kudüs'e ve oradan da Hicaz'a geçer. Mekte'de üç yıl kalır, üç kez hac yapar, Medine'de Ravza-ı Resûlullah'ın ziyaretiyle müşerref olur. Bizzat kendi şiirinden öğrendiğimize göre 45 yıl seyahatte bulunduktan sonra¹⁰ İstanbul'a gelir. Eyüp civarında yerleşmek ister. Şiirlerinde «Yetim» mahlasını kullanan ve tercüme ve telif çeşitli tasavvufî eserleri bulunan¹¹ La'lî-zâde Abdülbâki Efendi'nin (ö. 1159/1746)¹² kurduğu¹³ Kalender-

10 *Risâle-i Hakıkuyye Tercümesi*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 828/1, vr. 48a-50a; *a.e.*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1422, vr. 49a-50b.

11 eserleri için bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 159.

12 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, III, 298-299; ayrıca bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1992, s. 153-155.

13 Bu tekkenin kuruluşunda babası La'fî Şeyh Mehmed Efendi'nin de etkin olduğu tahmin edilmektedir (bk. Tierry Zarccone, «Kâşgarî Tekkesi», *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, IV, 398).

hane Tekkesi'ne şeyh olur. Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*'inde «...mezbûr zâviyeye Şeyh Abdullah-ı Kâşgarî şeyh olup lâkin vâkîf-ı mezbûr zâviyeyi mücerred olan kalenderlere şart eylemekle şeyh-i mezbûre teehhül ve tezevvüc ve tevellüd ve tenâsül mukadder olmağla zâviyeyi terk ve müteehhilin zümresine lâyük olmuştur ki, ba'de zamânin İdris Köşkü'nde kendine bir zâviye binâ olunduğu yazılmış idi.»¹⁴ diyerek Kalenderhane'de bir süre Nidâî'nin şeyhlik yaptığını, fakat burası bekârların kalacağı bir yer olduğundan evlenmeyi murat edince zâviyede kalabilme şartının ortadan kalktığını ve dolayısıyla buradan ayrılarak İdris Köşkü'nün yakınında kendisi için yaptırılan zâviyeye yerleşerek irşat faaliyetlerini sürdürdüğünü belirtir. Nakşibendîliğe Mekke'de iken Ahmed-i Yekdest (ö. 1119/1707)¹⁵ vasıtasıyla bağlanan Yekçeşm el-Hac Murtaza Efendi'nin (ö. 1160/1747) tesis ettiği (1158/1745) bu zâviye¹⁶ «Murtaza Efendi Tekkesi» ve kendisinin Kâşgarlı olmasına nisbetle «Kâşgarî Tekkesi» adları ile tanınmıştır. Ayvansarâyî *Hadîkatü'l-cevâmi'* adlı eserinde ise Murtaza Efendi'nin kendi adıyla anılan camii ve etrafına odaları yapıp Nakşibendiyye meşihatini kullanmasını şart koşunca Kalenderhane şeyhliğini evlilik dolayısıyla terkeden Abdullah Nidâî'nin bu tekkeye ilk postnişin olduğunu bildirmektedir¹⁷. Nidâî'den sonra Şeyh Ubeydullah, İmam Şeyh İsa, Çelebi Şeyh Seyyid Mehmed, Şeyh Hâce el-Hâc İsmâil, Hâce Nidâî Abdullah, Hâce Lutfullah, Şeyh Hâce Mehmed Eşref, Mehmed Âşir, Şeyh Bahâeddin ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî (ö. 1943) bu tekkede şeyhlik yapmışlardır¹⁸.

14. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin-Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 269.

15. Ahmed Fâruk es-Serhendî'nin oğlu Muhammed Ma'sûm'un talebesi olup bu yolla Nakşîliğe intisap eden Cûriyanlı Ahmed Yekdest, Mekke'ye hicret ederek buraya yerleşmiş, pek çok kimse onun vasıtasıyla bu tarikata girmiştir (bk. es-Seyyid Murâd Halil el-Murâdî, *Silki'd-dürer fi a'yâni'l-icârni's-sânî aşer*, Kahire 1874, I, 107-108).

16. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul, ts., IV, 361.

17. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, İstanbul 1281, I, 260.

18. Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente und Ihre Scheihe (Mecmua-i Tekaya)*, (haz. S. Tayşi—K. Kreser), Freiburg 1980, s. 50-51; ayrıca bk. Turgut Kut (yayına hazırlayan), «İstanbul Hânkâhları Meşâyihi», *Journal of Turkish Studies : Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Harvard 1995, V, 1-98.

1156-1159 (1743-1746) yılları arasında Kalenderhane Tekkesi'nde şeyhlik yapan Abdullah Nidâî 7 Safer 1174 (18 Eylül 1760) tarihindeki vefatına kadar Kâşgarî Tekkesi'nde şeyhlik yapmıştır. Anadolu'da çeşitli şehirlerde bulunan kalenderhanelerde barınan seyyah, şeyh ve dervişler arasında Türkistan'dan gelen Nakşibendîler'in çoğunlukla Kâsâniyye kolundan oldukları görülür. Bu kolun İstanbul'da yerleşmesinde etkili olmuş şeyhlerden biri olan Nidâî, kaynaklarda ulemâ ve sulehâdan mânevî nüfuz sahibi bir kimse olarak zikredilmektedir¹⁹. Kâşgarî Tekkesi Orta Asya kökenli Nakşibendîliğin kuruluş tarihi bakımından ikinci önemli merkezi olmuştur. Bu tekke de tıpkı Emir Buhârî Tekkesi²⁰ gibi Orta Asya Türk kültürünün Nakşibendîlik yoluyla İstanbul'da temsilini sağlayan merkezlerden birisidir²¹. K. Kufralı, Kâsâniyye koluna mensup olan Nakşibendîler, Mâverâünnehir havalisine has bir rîhtlik ile terennüm ettikleri tarikatta şiir ve edebiyatı esaslı iki tedris ve tâlim unsuru telakki ettiklerinden, bu yol şeyhleri arasında, hakikî mânada şairlere rastlandığını belirtir²². Nakşibendîyye'den Ahrâriyye'nin bir kolu olan Kâsâniyye'ye mensup olan Nidâî'nin diğer bir çok Kâsânî şeyhi gibi şiir ve edebiyatı irşat ve eğitim için önemli gördüğü anlaşılmaktadır. Tekkesinde öğleden sonraları rast makamında *Mesnevî* okuyup şerh ettiği *Risâle-i Hakkiyye Tercümesi*'nde kaydedilmektedir. Aynı eserde konular anlatılırken Mevlânâ ve Câmî gibi mutasavvıfların şiirlerinden örnekler verir, divanında ise bir çok ünlü şairin gazellerine tahmisi bulunmaktadır.

Eserleri : 1. *Divân*. Farsça mürettep divanının en eski nüshalarından biri Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Âşir Efendi, nr. 411) bulunmaktadır. Bu divanda 85 gazelinin yanında muhammesleri, Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî, Kâsım, İsmet-i Buhârî gibi ünlü şairlere

¹⁹ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evlâyâ-yı Ebrâr*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar, nr. 2306, c. II, s. 58.

²⁰ İstanbul'un Fatih, Ayvansaray ve Edirnekapı Otakçılar semtlerinde Emir Buhârî'nin (ö. 922/1516) adını taşıyan bu tekkeler hakkında geniş bilgi için bk. M. Baha Tanman, «Emir Buhârî Tekkesi», *DİA*, İstanbul 1995, XI, 127-128.

²¹ Ekrem Işın, «Nakşibendîlik», *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, VI, 35-36.

²² Kâşım Kufralı, *Nakşibendîliğin Kuruluşu ve Yayılışı*, s. 177.

tahmisleri, çeşitli yerleri gezip dolaştıktan sonra İstanbul'u görünce bu şehre duyduğu hayranlığını dile getirdiği «Hayretnâme» başlıklı 27 beyitlik bir mesnevisi yer almaktadır. Divanının Süleymaniye (Şâzelî, nr. 158, H. Hüsnü Paşa, nr. 784, 1044, Esad Efendi, nr. 1458, Mihrişah Sultan, nr. 209, vr. 61a-109b), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Hazine, nr. 984), İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı (Osman Ergin Yazmaları, nr. 1194/3) ve Kahire Dârü'l-kütüb'de (Tasavvuf, nr. 46, Mecâmiu Türkî, nr. 38) çeşitli nüshaları bulunmaktadır. 2. *Risâle-i Hakkıyye*. Kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında *Hakkıyye-i Nidâî* (veya sadece *Hakkıyye*), *Risâle fî beyânî tarîkatî'n-Nakşibendiyye*, *Risâle der Tarîkat-ı Nakşibendiyye* ve *Şîrîn Şemâil* gibi adlarla da geçmektedir. Başlıca nüshaları Süleymaniye (Âşir Efendi, nr. 411, vr. 1b-29a; Esad Efendi, nr. 1422, vr. 1b-36b, nr. 1458; H. Hüsnü Paşa, nr. 251; Mihrişah Sultan, nr. 209, vr. 1a-50b; Şâzelî, nr. 158, vr. 65-a-83b), ve Topkapı Sarayı Müzesi (Hazine, nr. 984, vr. 19b-53b) kütüphanelerinde, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda (Osman Ergin Yazmaları, nr. 1194/2) bulunmaktadır. Nidâî 1065 (1655) yılında yazdığı bu eseri Sultan IV. Mehmed'e sunmuştur. Eser İsmâil Müfid Efendi (ö. 1217/1802) tarafından 1205 (1790-91) yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir. İsmâil Müfid «...tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiyye'nin usûl ü furû' ve mülhakatına âşinâ olmağa sa'y ü himmet üzere olan erbâb-ı şevka ihdâ ve bir mukaddime, üç bab ve bir hâtîme üzerine tertîb ve imza olundu.»²³ diyerek tercümenin niçin yapıldığını ve kaç bab olduğunu belirtmektedir. Eserin tercümesinin de çeşitli nüshaları bulunmaktadır (meselâ bk. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 828/1, 919/1; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1422, vr. 38b-50b).

Nidâî'nin bunlardan başka *Risâle-i Muhtasar*²⁴, *Esrâr-ı Temhîd*²⁵ ve *Fukarâ*²⁶ gibi eserleri de kaleme aldığı kaydedilmektedir. *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu*'nda²⁷

23 *Risâle-i Hakkıyye Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1422, vr. 39b.

24 Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 209, vr. 59b-61a.

25 Ahmed-i Münzevî, *Fihrist-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Fârsî*, Tahran 1349; II/1, s. 1027.

26 Ahmed-i Münzevî, *a.g.e.*, II/1, s. 1301.

27 Haz. Nail Bayraktar, İstanbul 1993, s. 121.

Rubaiyat ve Açıklaması adıyla Nidâî'ye kaydedilen eser (nr. 1293) ona ait değildir. Ayrıca adı geçen katalogda *Risâle-i Hakkıyye* (nr. 1291) ve *Tarîkat-ı Nakşibendiyye* (nr. 1294) adlarıyla iki farklı adla Nidâî adına kaydedilen eserler de *Risâle-i Hakkıyye*'nin İsmâil Müfid Efendi tarafından yapılan tercümesidir. Ahmed Münzevî, Nidâî'ye ait olup olmadığı kesin olmayan *Risâle-i İrfânî* adlı bir eser daha kaydetmektedir.

XVIII. yüzyıl başlarında Türkistan'dan İstanbul'a gelen ve burada kendi adına bir tekke kurulan bu mutasavvıf şairimizin hem *Dîvân*'ı hem de *Risâle-i Hakkıyye*'si tasavvuf ve tekke edebiyatı açısından önemlidir. Biz bu iki eserini Fars dili ve edebiyatı uzmanı arkadaşlara bırakarak Nidâî'nin divanında biri Hz. Peygamber'e, diğeri Nakşibendî tarikatının kurucusu Muhammed Bahâeddin Nakşibend'e yazdığı Çağatayca iki şiiriyle makalemize son vermek istiyoruz.

Na't-ı Nebî 'aleyhi's-selâm be-lisân-ı Türkî

- 1 Cemâlûn câmıdın bir cür'a birgil intizârûnğa
Cihân hayretde kalmış bu senûn hüsn-i cemâluñga
Kemâl-ı merhametdin bir nazar kıl pâymâluñga
Bu cân ten içredür hamd eylerem sîmây hâluñga
Cihân u cân fedâ olsun senûnki mîm ü dâluñga²⁸
- 2 Nedür hayretdeyüm yüz nâz u istiğnâ semensâlık
Visâlûn ârzûsıdın düşüp zencîr rüsvâlık
Senûn zıll-ı hayâlûndin olup nâkûs tersâlık
Burâk üzre kudûm-ı evvelîndür arş-fersâlık
Yirişmek mümkün olmaz aşksız bâğ-ı visâluñga²⁹

28 Seni bekleyen kimseye (âşık) güzelliğinin kadehinden bir yudum ver (bir kez olsun yüzünü göster), çünkü bu senin yüzünün güzelliğinden cihan hayrette kalmıştır (aklı başından gitmiştir).

29 Yasemin çiçeği gibi yüzlerce (sayısız) naz ve istiğna nedendir, buna şaşıyorum. Sana kavuşma arzusundan (aşırı aşkımdan) kendimden geçmiş, delilik zincirine düşmüşüm. (Yine) senin hayalinin gölgesinden bile Hıristiyanlığın kilisede çalnan çanı gibi inlemekteyim. Senin Burak üzerinde miraca çıkarken arşı geçmen sebebiyle öncekilerin hepsi sevinç içindedir. Senin kavuşma bahçene ulaşmak aşksız mümkün olmaz.

- 3 Şarâb-ı şevk içüp mestânelık da'vâsın itkenler
«Ene'l-Hak» sırrını fâş eyleyüp gavgâsın itkenler
Cemâlûñ şem'ine pervânelik da'vâsın itkenler
Tecellî âyeti Mûsâ kibi tuğrâsın itkenler
İçüp câm-ı mahabbet vâkîf olmuş hatt u hâluñga³⁰
- 4 Livâ-yı sermediyçün ebr dâim sâyebân oldı
Melekler âsitân-ı hazretûñden pâsbân oldı
Zuhûruñ bâ'isidin cümle-i 'âlem 'ıyân oldı
'Urûcuñda melekler saf tutuban dîde-bân oldı
Yirişmey yolda kaldı kudsiyân seyr-i kemâluñga³¹
- 5 Cemâlûñ safhası «kavseyni ev ednâ» 'ıyan itdi
Sıfât-ı bâtınûñ şerh-i «Elem neşrah» beyân itdi
Şak oldı ay yüzûñ görgeç şehâdet ins ü cân itdi
Leb-i la'lûñ sûy-ı 'âlem içinde dür-feşân itdi
Hadîs-i «men raâni» dâldur tuğrâ kelâmuñga³²
- 6 Kelâm-ı «lîmaa'llah» hazretûñ şânına burhândur
Revâc-ı dîn-i İslâmuñ için tefsîr-i Kur'ân'dur
Senûñ seyr-i semâvât itdügünden cümle hayrândur

30 Şevk şarabını içip kendilerinden geçtiklerini iddia edenler, «ene'l-Hak» sırrını yayanlar, senin güzelliğinin nuruna pervâne olma iddiasında bulunanlar, Hz. Musa gibi tecellî ayetine mührünü (tuğra) vuranlar, muhabbet kadehini içip senin hat ve hâline (sendeki hakiki vahdet noktasına ve gaybî âleme ait bilgilere) vâkîf olmuşlardır.

31 (Senin) ebedilik sancağına bulut daima gölge oldu. Melekler saygın eşiğinde bekçi (gözetleyici) oldu. Sen cihana geldiğin için bütün âlem ortaya çıktı (Sen yaratıldığın için bu âlem yaratıldı). Miracın sırasında melekler saf tutarak gözetleyici oldu (seninle birlikte gidemedi). Melekler senin bu eşsiz yolculuğundaki gidişe yetişemeyip yolda kaldı.

32 Senin güzelliğinin levhası «iki yay arası mesafe kadar veya daha da az» anlamındaki âyetin açıklaması oldu (Miraçta Allah'a hiç bir kimsenin yakın olamayacağı kadar yaklaştın). Allah'ın sana lutfettiği bâtınî sıfatların (Bâtın isminin hazinesindeki İlâhî sıfatlar) «Elem neşrah»ın (süresinin) şerhini açıkladı. Ay senin yüzünü görünce ikiye yarıldı ve buna insan ve cin tanık oldu. Mübarek dudaklarından çıkan sözler âlem içinde inci gibi yayıldı. «Beni uykuda gören de gerçekten görmüştür» hadisi senin sözünün tuğralığına (doğruluğuna) işaret eder.

Nidâî derd ü mihnet içre ahvâli perişândur
Muhabbet câmını birgil yirişsün mim ü dâluñga³³

Kasîde-i Hazret-i Şâh-ı Nakşibend kuddise sırruhû

- 1 Maksad-ı divâne dâim hâk-i pâ-yı Nakşibend
Sürme kılmakga kudûm-ı 'arş-sâ-yı Nakşibend³⁴
- 2 Ger müyesser olmasa hâk-i der-i sultân-ı 'aşk
Sıdkıla koydum kadem besdür hevâ-yı Nakşibend³⁵
- 3 Câm-ı vahdetdin müyesser olsa ya bir cür'âî
Luft itip ritl-ı girân birgey mü Şâh-ı Nakşibend³⁶
- 4 Bu kafas murgân-ı hoş-elhanlarını mahbûs eyledi
Bî-nevâlarğa yaraşmas mu nevâ-yı Nakşibend³⁷
- 5 Zulmet-i 'unsur harâbât ehlini habs eyledi
Rûşen itmeklikge kâ mildür rızâ-yı Nakşibend³⁸

33 «Cenâb-ı Hak'la mülâki olduğum öyle bir zaman vardır ki, beni ne bir mukarreb melek (Cibril) ne de bir resul alkoyabilir» sözü(n) yüce şanıma bir delildir, bu aynı zamanda İslâm dinini teşvik için Kur'an'ın tefsiridir. Senin göklere seyahatine (miracına) tüm yaratılmışlar hayran olmuştur. Nidâî, dert ve mihnet içerisinde perişan bir haldedir, ona muhabbet kadehini sun ki senin ismin olan Muhammed kelimesinin başındaki mim sonundaki dal harflerine (sana) kavuşsun.

34 Arşa benzeyen ayak yerini (izini) sürme kılmak istediği için divanenin (âşık dervişi) maksadı daima Nakşibend'in ayağının toprağıdır.

35 Aşk sultanının kapısının toprağını elde edemesem bile Nakşibend'in havasıyla (arzusuyla) samimiyetle kadem koymam (yola koyulmam) kâfidir.

36 O zaman vahdet kadehinden tek bir yudum nasip olsa Şâh-ı Nakşibend lutfedip de dolu bir kadeh verecek mi? (Şâh-ı Nakşibend'in kavuştuğundan bir yudum alsan bunun daha fazlasını da verecektir.)

37 Bu kafes, güzel sesli kuşların hepsini hapsetti, nasipsizlere Nakşibend'in ihsanları yaraşmaz mı? (Muhakkak yaraşır.)

38 Unsurlar âleminin (dünya hayatı) zulmeti, harâbât ehlini (gönül sahiplerini) hapseyledi, onu aydınlatmak (irşat) için Nakşibend'in rızası en mü-kemmel şeydir.

- 6 Dehr meydânında teskîn atlar filân mest
Bağlanıp turmak hem târ-ı ridâ-yı Nakşbend³⁹
- 7 Münteşir olmuş kemâlâtı cihân evrâkıda
Teşne yer dâd-ver-i velâ-yı Nakşbend⁴⁰
- 8 Ey Nidâî uşbu Eyyûb içre olduñ mu'tekif
Mu'tekif olmak bu menzilde rızâ-yı Nakşbend⁴¹

39 Bu dünyada uysal atlar, sarhoş filler daima Nakşibend'in hırkasının bir ipliğinin teline bağlanmış duruyor.

40 Onun bütün faziletleri cihan sayfalarına yazılmış ve yayılmıştır, her yer Nakşibend'in velâyet nurunun adalet dağıtmasına susamıştır.

41 Ey Nidâî, işte bu Eyüp'te itikâfa çekildin, bu yerde itikâfa girmek Nakşibend'in rızasıyladır.